

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Thomas Mählqvist

Laglotten i modern tid

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare: Eva Ryrstedt

Familjerätt

Termin: VT 2015

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Introduktion	5
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Metod, material och avgränsning	5
1.4 Disposition	6
2 LAGLOTTENS HISTORISKA BAKGRUND	7
2.1 Införandet av testamente	7
2.2 Laglottens framväxt	8
2.3 Successionsrättens utveckling	9
3 DAGENS REGLERING	11
3.1 Bröstarvinges rätt till arv	11
3.2 Efterlevande makes arvsrätt	13
3.3 Arvlåtarens rätt att föfoga över sin egendom	14
3.4 Laglotten i Norden	15
4 LAGLOTTEN I ETT MODERNT SAMHÄLLE	17
4.1 Den allmänna rättsuppfattningen	17
4.2 Normativa grundmönster	18
4.3 Blodsbandsgemenskap	19
4.4 Individuell äganderätt	20
5 ANALYS	22

5.1	Ett skydd till förmån för bröstarvingar	22
5.2	Rättvisa mellan bröstarvinar	23
5.3	Ekonomisk och social samhörighet	24
6	SLUTSATS	26
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	28
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	30

Summary

The statutory share of inheritance is regulated by the inheritance code (1958:637) 7 chap. 1 § and work as a protection for the forced heir to secure its right for inheritance. The protection is activated in those cases where a deceased person has chosen to not give any of the properties left to a forced heir. In these cases, the statutory share of inheritance gives the forced heir the right to a reserved portion that is half of the legal share in an inheritance.

The statutory share of inheritance was implemented in the year of 1857 but has existed significantly longer within Swedish inheritance law. When the Church in the 13th century implemented the use of wills, a reserved portion that couldn't be specified in the will was created, as an early form of statutory share of inheritance. Wills originates from the Roman laws, where the legal inheritance order was secondary to the right for the owner to dispose its properties.

In the Swedish system of law, succession has been the primary form of right to inheritance and wills have been considered exceptions. Having an inheritance law based on family structure comes from the fact that family for a long time has been considered the smallest financial unit within society. The family forms a financial and social connection between a devisor and the heirs. As the society has gotten more individualized, the existence of the statutory share of inheritance has been questioned, as the law hasn't developed in the same way as the society.

The object of this essay is to examine how the purpose of the statutory share of inheritance has changed and what role it has in the society today. The normative patterns, individual ownership and connection by blood, are investigated to highlight the conflict that the statutory share of inheritance creates between the freedom to dispose of one's succession and the deceased's descendants right to a reserved portion.

The reason why there is a difference in disposing ones properties in life and disposing them thereafter most likely has to do with the strong position the family structure still has in our society. Even if the law can be perceived as obsolete, it still seems to harmonise with the approach the society has towards family, as it has throughout history.

Sammanfattning

Laglotten regleras i ärvdabalken (1958:637) 7 kap. 1 § och fungerar som ett arvsrättsligt skydd till förmån för bröstarvingar. Skyddet aktualiseras i de fall då en avliden valt att testamentera bort all kvarlåtenskap. Bröstarvingar har i dessa fall en lagstadgad rätt till hälften av den dödes arvslott.

Laglottsregleringen infördes år 1857, men har som institut funnits betydligt längre inom svensk arvsrätt. I samband med att kyrkan under 1200-talet införde användandet av testamente uppstod också en egendomsform som inte kunde testamenteras bort. Testamentet har sitt ursprung i den romerska rätten, där den legala arvsordningen fick stå tillbaka till förmån för arvlåtarens rätt att förfoga över sin egendom.

I svensk rätt har arv sedan laglotten infördes, varit den primära successionsformen och således har testamentet ansetts som ett undantag. Att arvsrätten är uppbyggd på släktskapet beror på att familjen sedan långt tillbaka ansetts vara samhällets minsta ekonomiska enhet. Släktskapet grundar således en ekonomisk och social samhörighet mellan en arvlåtare och dennes arvingar. I och med att samhället blivit mer individualiserat har laglottens existens ifrågasatts då lagstiftningen inte följt samma utveckling utan i princip varit oförändrad.

Syftet med examensarbetet är att utreda hur betydelsen av laglotten har förändrats och vilken funktion den har i dagens samhälle. De normativa grundmönstren individuell äganderätt och blodsbandsgemenskap undersöks för att belysa den konflikt det arvsrättsliga skyddet skapar mellan arvlåtarens rätt att fritt förfoga över sin egendom och bröstarvingens rätt till laglott genom sitt släktskap.

Varför det är skillnad i att disponera över egendom i livet och disponera över den för dödsfalls skull beror sannolikt på den starka ställning familjen fortfarande har i vårt samhälle. Så även om lagstiftningen anses föråldrad verkar den fortfarande harmonisera med samhällets syn på familjebanden precis som den gjort under historiens gång.

Idag finns det många olika familjekonstellationer, men detta hindrar inte att lagstiftningen kan förhålla sig till själva relationen mellan ett barn och dennes förälder, oavsett hur barnet faktiskt kommit till. Att modernisera utformningen av regleringen skulle vara ett rimligt alternativ och möjligen också minska kritiken mot den. Laglotten kan för den skull inte sägas ha spelat ut sin roll.

Förord

Jag vill med detta förord rikta ett stort tack till min handledare, professor Eva Ryrstedt, som verkligen tog sig tid och hjälpte mig med denna nästintill omöjliga uppgift. Tack!

Jag vill såklart även tacka min familj för det stöd jag fått under examensarbetet.

Stockholm i juni 2015

Thomas Mählqvist

Förkortningar

EKMR	Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift
Prop.	Regeringens proposition
RF	Regeringsformen
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
ÄB	Ärvdabalken
ÄktB	Äktenskapsbalken

1 Inledning

1.1 Introduktion

I detta examensarbete har jag undersökt laglotten. Laglotsregleringen infördes år 1857 genom förordning 1857:60, men har som institut funnits betydligt längre inom svensk arvsrätt. Laglotten fungerar som ett arvsrättsligt skydd och verkar till förmån för bröstarvingar. Skyddet aktualiseras i de fall då en avliden valt att testamentera bort all kvarlåtenskap. Bröstarvingar som enligt den legala arvsordningen tillhör första parentelet¹, har i dessa fall en lagstadgad rätt till hälften av den dödes arvslott. Laglotten regleras idag i ärvdabalken (1958:637) 7 kap. 1 §.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med examensarbetet är att utreda hur betydelsen av laglotten har förändrats och vilken funktion den har i dagens samhälle. För att ge en grundläggande bild av varför lagstiftningen ser ut som den gör kommer jag att granska motiven bakom lagstiftningen, undersöka laglottens ursprung och dess rättsutveckling. Därefter följer en diskussion om de för- och nackdelar som finns med att ha denna typ av institut i ett modernt samhälle.

Examensarbetet kommer att behandla följande frågeställningar:

- Varför infördes laglotten?
- Vilket var lagstiftarens ursprungliga syfte?
- Hur ser lagstiftningen ut idag?
- Varför är det skillnad i att disponera över egendom i livet och disponera över den för dödsfalls skull?

Den sistnämnda kan sägas utgöra huvudfrågan. Tyngdpunkten i arbetet ligger på den konflikt det arvsrättsliga skyddet skapar mellan arvlåtarens rätt att fritt förfoga över sin egendom och bröstarvingens rätt till laglott.

1.3 Metod, material och avgränsning

I arbetets första del har jag använt mig av den klassiska rättsdogmatiska² metoden med inslag av ett rättshistoriskt perspektiv.³ För att förstå själva utformningen av laglotten utgör förarbeten, författningar och doktrin grunden i denna del. Vidare kommer artiklar och praxis att användas för att

¹ Den grupp av arvingar som har ett nära släktskap med arvlåtaren.

² Jareborg, *SvJT 2004* s 1, menar att rättsdogmatik består i ”vetenskaplig rekonstruktion av rättssystem”.

³ Peczenik, *Juridikens teori och metod*, s 33

belysa diskussionen för respektive emot ett laglottsinstitut. Utredningen innefattar således en redogörelse av laglottens historiska utveckling samt en skildring av gällande rätt. Jag har valt att använda mig av ett rättshistoriskt perspektiv för att undersöka laglottens ursprung. Detta för att se om dåvarande syfte och normer har någon förankring i dagens samhälle.

Det finns inte något hinder att man vid rättsdogmatisk argumentation går utanför gällande rätt,⁴ men för att uppfylla syftet och få svar på min huvudfråga behöver jag granska de normer som ligger till grund för laglottsinstitutet. I arbetets sista del har jag för att bättre förstå regleringens roll i samhället därför tillämpat teorin om normativa grundmönster. Teorin, som är utvecklad av Anna Christensen, grundar sig på att man i rättssystemet kan urskilja vissa mönster med en normativ förankring i samhället. Ett normativt grundmönster är ett mönster som i olika sammanhang återkommer samt har viss konstans.⁵

Jag har valt att lägga fokus på laglotten, då denna arvsrättsliga reglering så tydligt skiljer på individens förfoganderätt över sin egendom och rätten att besluta över sin kvarlåtenskap. Av utrymmesskäl kommer endast utvalda delar av testaments- och successionsrätten att behandlas. Jag har även ytligt undersökt laglotten i de nordiska länderna för att hitta eventuella likheter och skillnader. En djupare komparativ redogörelse har dock exkluderats.

1.4 Disposition

Uppsatsen är uppbyggd av tre delar och inleds med en genomgång av laglottens historiska bakgrund. Bakgrunden beskriver hur arvsrätten utvecklas från medeltiden då kyrkan införde användandet av testamente fram till mitten av 1800-talet då laglotten införs i svensk rätt.

Därefter följer en beskrivning av gällande rätt. Lagstiftarens motiv granskas liksom vilka argument som förs för respektive emot laglotten samt en kortare redogörelse för hur lagstiftningen ser ut i de övriga nordiska länderna.

Den sista delen behandlar laglotten i ett modernt individualiserat samhälle. Arvlåtarens förfoganderätt undersöks och ställs mot bröstarvingars rätt till laglott genom sitt släktskap. De normativa grundmönstren individuell äganderätt och blodsbandsgemenskap blir därför aktuella och en diskussion kring detta tillsammans med svaren på mina frågeställningar följer i analysen. Uppsatsen avslutas med mina slutsatser.

⁴ Jareborg, *SvJT* 2004 s 1

⁵ Christensen, Anna, *Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster*, *Tidskrift för rettsvetenskap*, 4/96, s 525 ff

2 Laglottens historiska bakgrund

Ärvdabalken i dess nuvarande form tillkom 1958, men intresset för en fördelning av kvarlåtenskap har sannolikt alltid funnits. Enligt svensk rätt finns det två olika sätt för vilket en avlidens kvarlåtenskap kan fördelas. Det ena sker genom arv, alltså att kvarlåtenskapen fördelas mellan arvlåtarens släktingar enligt gällande lagbestämmelse. Det andra sättet är en fördelning enligt den avlidnes egen vilja, vilket sker genom ett upprättat testamente. Utformningen av successionsrätten har påverkats av olika intressen och dessa har vid olika tidpunkter tillgodosetts och värderats på skilda sätt.⁶

För att i arbetet tydligare förstå varför laglotten infördes och vilket dess ursprungliga syfte var krävs en historisk tillbakablick. Nedan följer en genomgång av laglottens historiska bakgrund.

2.1 Införandet av testamente

Testamentet har sitt ursprung i den romerska rätten, där en generös testationsfrihet tidigt utvecklades. Detta innebar att den legala arvsordningen fick stå tillbaka till förmån för den avlidnes rätt att förfoga över sin egendom. Att följa testatorns sista vilja speglade till stor del det romerska rikets samhällsordning. Individens, i detta fall familjeöverhuvudets (pater familias) önskemål och ambitioner att styra över sitt öde ansågs som modernt och beaktansvärt. Testationsfriheten var nästintill oinskränkt med undantag för den s.k. portio legitima. Det var en del av arvet som inte utan särskilda skäl kunde fräntas arvlåtarens avkomlingar.⁷

Till skillnad från den romerska rätten var svensk rätt precis som germansk rätt ursprungligen präglad av ättintressena.⁸ Sverige var under medeltiden ett samhälle bestående av till största del självägande bönder. Jorden hade således en avgörande betydelse för både den ekonomiska och den sociala ställningen. I de äldsta landskapslagarna gav också lagstiftaren uttryck för att jorden skulle behållas inom ätten.⁹ Sannolikt betraktades den fasta egendomen inte som den enskilde individens utan mer som ättens egendom, en form av kollektiv äganderätt.¹⁰ Det fanns därför en stark beroendeställning till jordbesittningen. Både familjen och lagstiftaren ämnade undvika splittringar.¹¹

⁶ Brattström, *Rätt arv, fördelningen av kvarlåtenskap*, s 16

⁷ Agell, *Testamentsrätt*, s 16

⁸ Agell, *Testamentsrätt*, s 17

⁹ Hafström, *Den svenska familjerättens historia*, s 109

¹⁰ Inger, *Svensk rättshistoria*, s 33

¹¹ Hafström, *Den svenska familjerättens historia*, s 109

Under 1000- och 1100-talet påbörjades införandet av kristendomen i landet. Sverige blev en del av den katolska kyrkans internationella organisation med påven i Rom som högsta organ. Kyrkan blev en stark maktfaktor i kraft av sin institutionella potential och därmed en konkurrent till kungamakten. Dörrarna öppnades också för utländsk rätt, främst då romersk-kanonisk rätt, vilket tillsammans med nya kristna värderingar satte tydliga spår i den svenska rättsutvecklingen.¹²

Den kanoniska rätten (kristen rättsordning med kyrkan som beslutande organ) var influerad av romersk rätt. Kyrkan liksom den romerska samhällseliten insåg fördelarna med att kunna reglera kvarlåtenskapen efter en avliden person. För kyrkans del innebar testamentet en möjlighet att utvidga sin egendom genom att de troende kunde avlåta sin egendom i utbyte mot frälsning.¹³ Från de s.k. själågåvorna¹⁴ till förordnanden genom testamenten var steget inte långt.¹⁵ Genom den kanoniska rätten införde kyrkan under 1200-talet användandet av testamente. I samband med införandet av testamentet uppstod också en egendomsform som inte kunde testamenteras bort.¹⁶

2.2 Laglottens framväxt

Testamentsrätten utvecklades långsamt och mötte till en början motstånd då den svenska rättsordningen utgick från egendomens bundenhet vid familjen och ätten.¹⁷ Kyrkan var därför tvungen att medge ett visst skydd för de legala arvingarna. Ett sådant skydd var den s.k. portio legitima. Till skillnad från den romerska rätten uttryckte den kanoniska rätten principen på följande sätt; ”Den, som har en son, må göra Kristus till sin andre. Den, som har två söner, må göra Kristus till sin tredje” o.s.v.¹⁸

Sverige var vid den här tiden uppdelat i olika s.k. landskap som hade gemensamma rättsregler, s.k. landskapslagar. I de svenska städerna som hade stadsprivilegier gällde istället stadslagen.¹⁹ Det utvecklades därför olika system för att begränsa testationsfriheten i landet.²⁰

I den Yngre Västgöotalagen finner man det s.k. huvudlottsystemet. Detta innebar att arvlåtaren skulle dela kvarlåtenskapen mellan sig och arvingarna efter huvudtalet, alltså antalet arvingar jämte arvlåtaren. Arvlåtaren hade

¹² Inger, Svensk rättshistoria, s 12f

¹³ Agell, Testamentsrätt, s 17

¹⁴ Gåva för dödsfalls skull till fromma syften, *donatio mortis causa*.

¹⁵ Brattström, Rätt arv, fördelning av kvarlåtenskap, s 26

¹⁶ Hafström, Den svenska familjerättens historia, s 129

¹⁷ Brattström, Rätt arv, fördelning av kvarlåtenskap, s 26

¹⁸ Agell, Testamentsrätt, s 17

¹⁹ Inger, Svensk rättshistoria, s 13ff

²⁰ Brattström, Rätt arv, fördelning av kvarlåtenskap, s 26

sedan rätt att testamentera bort sin huvudlott utan något uttryckligt krav på samtycke från arvingarna.²¹

I Upplandslagen tillämpades det s.k. arvejordssystemet, vilket innebar att arvlåtaren med arvingarnas samtycke kunde ge vad denne önskade till kyrka och kloster. Utan sådant samtycke kunde endast 1/10 av arvejorden testamenteras bort.²²

I Stockholm, liksom andra städer på fastlandet där Bjärköarätten var gällande lag, tillämpades ett slags laglottssystem. En person som hade barn kunde enligt denna lag inte testamentera bort egendom utan deras samtycke. En person utan barn kunde däremot testamentera bort 1/3 av sin förmögenhet. De resterande 2/3 skulle tillfalla arvingarna som ett slags portio legitima eller laglott. Till skillnad från landslagarna gjorde stadslagen inte någon skillnad på man och kvinna, utan dessa var likställda i fråga om arv.²³

2.3 Successionsrättens utveckling

Under 1600-talet påverkades samhället i hög utsträckning av de stora krigen i Europa, dödsriskerna var stora och de ekonomiska förhållandena blev rörligare. Testamentet kom att användas i allt större utsträckning och då jordägandet fortfarande var starkt bundet till släkten fick laglotten en etablerad plats i de nyinrättade hovrätternas praxis. I slutet av århundradet tillkom den första generella lagstiftning på området, 1686 års testamentsstadga. Genom stadgan blev det formellt tillåtet att stifta fideikommiss, vilket var ett villkorat testamente och ett sätt att skydda den adliga ättens gods. Idén om testamentet som ett uttryck för arvlåtarens yttersta vilja kom också att växa sig starkare.²⁴

Testamentsstadgan låg sedan till grund för reglering av testamente i 1734 års lag. Skyddet för arvejorden kvarstod och till och med skärptes, likaså kom skillnaden som förelåg mellan lands- och stadsrätt att finnas kvar. Enligt stadsrätten fick testatorn större frihet i och med att ändringarna. Detta innebar att arvlåtaren fick borttestamentera 1/6 av sin egendom om det fanns bröstarvingar och saknades sådana, kunde hälften testamenteras bort. Lagen var föråldrad redan vid sin införelse och arvsbestämmelserna ansågs för konservativa och inte längre anpassade till samhället. Skillnaden som förelåg mellan städerna och landsbygden ifrågasattes och upphävdes till viss del genom en kunglig förordning 1762. Testamentsfriheten ifråga om avlingejord²⁵ och lösöre gällde därefter inte endast på landsbygden.

²¹ Hafström, *Den svenska familjerättens historia*, s 129

²² Hafström, *Den svenska familjerättens historia*, s 130

²³ Hafström, *Den svenska familjerättens historia*, s 131

²⁴ Agell, *Testamentsrätt*, s 18

²⁵ Fast egendom som förvärvats av arvlåtaren, inte egendom som erhållits genom arv.

Ändringarna innebar även att en testator i stadsrätten också äga fritt disponera över lösöre eller avlingejord i de fall då bröstarvingar saknades.²⁶

Lagstiftaren hade tidigare inte velat stöta sig med adeln, men år 1810 infördes genom en lagändring ett förbud mot fortsatt upprättande av fideikommiss. Detta hade varit ett viktigt institut för adeln att bevara sin maktställning.²⁷ Utvecklingen under 1800-talet ledde vidare fram till att arvejordsystemet avskaffades helt år 1857, genom förordning 1857:60. Det var nu möjligt att testamentera bort fast egendom. Utöver det infördes full likställighet mellan stad och land i testamentariskt avseende. Av stor vikt var även införandet av regeln om bröstarvinges laglott som var ämnad att gälla både i städerna och på landsbygden. ”Ej må någon genom testamente bortgiva eller annorledes förordna om mer än hälften av sin kvarlåtenskap, där bröstarvinge lever efter. Andra hälften falle bröstarvinge till. Den hälften kallas bröstarvinges laglott.” Detta var den första egentliga författningen om begreppet laglott. Lagrummet upphävdes dock genom 1928 års lag om arv, men själva principen bestod och räknas som en av de kanske mest grundläggande principer inom den svenska successionsrätten.²⁸ 1928 kom laglottsskyddet även att innefatta gåvor som givits i livet, men för dödsfalls skull, det s.k. förstärkta laglottsskyddet.²⁹

Testamentsrätten reformerades sedan genom testamentslagen 1930. Lagberedningen betonade att lagen utformades på det beståendes grundval och man ansåg att laglotten var en av de arvsrättsliga normer som tagit fäste bland folket.³⁰ Testamentet hade i viss mån kommit att träda i arvsordningens ställe, men att denna arvsordning fortfarande vilade på en säker grund.³¹ Bestämmelserna i 1930 års lag om testamente inarbetades slutligen i ärvdabalken år 1958, vilken gäller än idag.³²

²⁶ Hafström, *Den svenska familjerättens historia*, s 133f

²⁷ SOU 1929:22 s 49f

²⁸ Hafström, *Den svenska familjerättens historia*, s 134

²⁹ Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 200

³⁰ Agell, *Testamentsrätt*, s19

³¹ SOU 1929:22 s 60f

³² Agell, *Testamentsrätt*, s 19

3 Dagens reglering

Laglotten regleras idag i ärvdabalkens sjunde kapitel och innebär en begränsning av arvlåtarens testationsfrihet till förmån för dennes bröstarvingar. I Sverige har man valt att denna begränsning ska utgöras av en kvotdel av kvarlåtenskapen. Lagstiftarens syfte är dels att bröstarvingarna garanteras en del i kvarlåtenskapen och dels att skapa viss rättvisa dem emellan.³³

Även om lagstiftningen i princip varit oförändrad sedan 1958 infördes ett tillägg i 3 § i samband med 1987 års reform. Detta tillägg förändrade laglottssystemets tekniska konstruktion och hade till syfte att stärka den efterlevande makens ställning. I och med reformen kom den efterlevande maken att arva före makarnas gemensamma barn. Lagen gör således stor skillnad mellan bröstarvingar som inte är makarnas gemensamma d.v.s. särkullbarn och bröstarvingar som är makarnas gemensamma.³⁴

I svensk rätt erkänns två egentliga successionsformer, vilka är arv och testamente. Var den avlidne gift aktualiseras således även den efterlevande makens giftorätt.³⁵ Regleringen kring hur den avlidnes kvarlåtenskap ska fördelas beaktar alltså tre intressen, bröstarvingarnas rätt till arv, den efterlevande makens intresse av att få sitta i orubbat bo samt arvlåtarens rätt att förfoga över sin egendom.³⁶

För att belysa frågan gällande hur lagstiftningen ser ut idag kommer detta kapitel att behandla de tre ovan nämnda intressena.

3.1 Bröstarvinges rätt till arv

Rätt till laglott har endast bröstarvingar och, i en före arvlåtaren avliden bröstarvinges ställe inträder dennes avkomlingar och så vidare enligt den s.k. istadarätten (2 kap. 1 § ÄB).³⁷ Ärvdabalken gör ingen skillnad mellan adoptivbarn och bröstarvingar utan dessa är arvsrättsligt helt jämställda. Således har till exempel adoptivbarns adoptivbarn rätt till laglott efter den första adoptantens ascender.^{38 39}

Skälet till att lagstiftaren vill säkra bröstarvingars rätt till arv och på så sätt ge dessa ett arvsrättsligt skydd, är att det normalt föreligger en nära samhörighet mellan arvlåtare och bröstarvinge. Denna samhörighet existerar

³³ Saldeen, *Arvsrätt*, s 107f

³⁴ Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 201

³⁵ Saldeen, *Arvsrätt*, s 16

³⁶ Brattström, *Rätt arv, fördelning av kvarlåtenskap*, s 16

³⁷ Saldeen, *Arvsrätt*, s 110

³⁸ Släktingar i uppåtstigande led.

³⁹ Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 200

både på ett socialt- och ett ekonomiskt plan. Det grundar sig på att det historiskt sett alltid funnits ett starkt intresse av att bevara viss egendom inom släkten och att det fortfarande är relativt ovanligt att testamente upprättas till förmån för utomstående. Laglotten blir därför i realiteten en begränsning av arvlåtarens möjlighet att trygga framtiden för en efterlevande make.⁴⁰

Förutom att säkra bröstarvingarnas rätt till arv är lagstiftarens syfte att skapa viss rättvisa dem emellan. I de fall då arvlåtaren väljer att gynna en bröstarvinge framför en annan begränsas således testationsfriheten till den disponibla kvoten, alltså den kvotdel testatorn har rätt att testamentera bort. Som skäl angavs bl.a. att det skulle minska prestationskraven gentemot föräldrarna och därmed undvika viss syskonrivalitet. I realiteten handlar det snarare om att en bröstarvinge inte ska behöva uppleva känslan av att bli arvslös.⁴¹

Enligt 2 § är en bröstarvinge skyldig att på sin laglott avräkna vad denne mottagit i förskott på arv, antingen genom gåva eller testamente. Syftet med laglotten är ju dels att skydda bröstarvingarna och dels att skapa rättvisa dem emellan. I vissa fall kan 2 § eliminera skyddsaspekten genom att en bröstarvinge står utan lott då denne långt tidigare mottagit en gåva som vid arvfallet helt förbrukats. Avräkning enligt 2 § blir istället till förmån för testamentstagaren då arvlåtaren i de fallen kan förfoga över en större del av kvarlåtenskapen.⁴²

En bröstarvinge har alltså rätt till laglott, men för att skyddet ska aktualiseras krävs, förutom att laglotten blivit kränkt, att bröstarvingen påkallar jämkning av testamentet enligt 3 §. Gör bröstarvinge inte sitt anspråk gällande inom sex månader blir vad som stadgas i testamentet giltigt även i de fall då testamentet inkräktar på laglotten.⁴³

I 4 § regleras det s.k. förstärkta laglottsskyddet. Det tillkom som ett extra skydd och har till syfte att motverka att arvlåtaren genom gåvor i livet kringgår laglotsreglerna. Sådana gåvor benämns *ad mortis causa*, vilka är *gåvor som till syfte är att likställa med testamente*. För att framställa anspråk måste bröstarvinge väcka talan inom ett år från det att bouppteckningen efter arvlåtaren avslutades.⁴⁴ Till skillnad från förskottsregleringen i 2 § är det förstärkta laglottsskyddet betydligt strängare. Bestämmelserna i 4 § kan exempelvis inte kringgå genom en viljeyttring från arvlåtaren och paragrafen innefattar även gåvor till andra än bröstarvingarna.⁴⁵ Gåvobegreppet omfattas enligt förarbeten och rättspraxis

⁴⁰ SOU 1981:85, s 207f

⁴¹ SOU 1981:85, s 207, 209

⁴² Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 205f

⁴³ Saldeen, *Arvsrätt*, s 111

⁴⁴ Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 231

⁴⁵ Saldeen, *Arvsrätt*, s 116

även av benefika dispositioner som att arvlåtaren har betalat av en skuld eller sålt egendom till underpris o.s.v.⁴⁶

Det finns fall då en bröstarvinge kan förverka sin rätt att ärva och således förlora möjligheten att kräva sin laglott. Dessa regleras i ärvdabalkens femtonde kapitel. Det handlar om fall då arvtagaren uppsåtligt dödar arvlåtaren eller genom brott orsakar dennes död. Detsamma gäller om arvtagaren tvingar eller vilseleder arvlåtaren att upprätta eller återkalla ett testamente.⁴⁷

3.2 Efterlevande makes arvsrätt

I 1987 års reform införde lagstiftaren en legal arvsrätt för den efterlevande maken i de fall då arvlåtaren var gift (gäller numera även registrerat partnerskap⁴⁸). Detta innebar att den efterlevande maken ska ärva före de gemensamma bröstarvingarna, vilka således blir efterarvingar, precis som den först avlidnes släktingar i andra parentelen. De gemensamma bröstarvingarna får alltså ut sitt arv först vid den efterlevande makens död. Bröstarvingar som inte är makarnas gemensamma, s.k. särkullbarn har däremot rätt att få ut sin arvslott direkt.⁴⁹

Motivet till reformen var att stärka den efterlevande makens ställning och värna om dennes intresse av att kunna sitta i orubbat bo. Det ansågs även ligga i de gemensamma bröstarvingarnas intresse att avvakta båda föräldrarnas bortgång innan en fördelning av arvet sker. Dessutom undviks konflikter som kan uppstå mellan arvingarna och den efterlevande maken. Särkullbarn däremot, ansågs sällan ha samma känslomässiga relation till den efterlevande maken och har därför inte heller intresse av att avvakta dennes bortgång.⁵⁰

Finns det endast särkullbarn efter den först avlidne maken ärver de således hela kvarlåtenskapen, vilket betyder att den efterlevande maken i dessa fall saknar arvsrätt. Den efterlevande maken har dock alltid rätt till fyra gånger basbeloppet. Utöver det infördes även en förstärkt giftorätt, vilken blir aktuell i de fall då den efterlevande makens giftorättsgodts är större än den avlidnes. Vid en bodelning med eventuella särkullbarn har den efterlevande maken då rätt att behålla sitt giftorättsgodts enligt 12 kap. 2 § ÄktB. Arvsavstående enligt 3 kap. 9 § ÄB är också en möjlighet som tillkom vid reformen 1987 och innebär att särkullbarnet kan avstå sin lott och på så sätt bli efterarvinge.⁵¹

⁴⁶ Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 232

⁴⁷ Ärvdabalk (1958:637) 15 kap. 1-2 §

⁴⁸ Lag (1994:1117) om registrerat partnerskap, 3 kap. 1 §

⁴⁹ Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 49

⁵⁰ Prop. 1986/87:1, s 87

⁵¹ Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 50f

Kvarlåtenskapen som tillfaller den efterlevande maken ärvs med s.k. fri förfoganderätt. I praktiken har detta ingen större betydelse utan den efterlevande kan fritt disponera och konsumera arvet under sin levnadstid. För att skydda efterarvingarna har lagstiftaren dock infört två begränsningar i den fria förfoganderätten. Enligt 3 kap. 2 § st. 1 ÄB får den efterlevande *inte genom testamente bestämma över egendom som ska tillfalla den först avlidnes arvingar*. Den andra begränsningen finns i 3 kap. 3 § ÄB och ska förhindra att den *efterlevande maken utan tillbörlig hänsyn till den först avlidnes arvingar* genom gåva e.d. orsakat väsentlig minskning av arvet.⁵²

En viktig skillnad mellan bröstarvinges och efterlevande makes arvsrätt är att den senare helt kan upphävas av arvlåtaren genom testamente.⁵³

3.3 Arvlåtarens rätt att förfoga över sin egendom

En av arvsrättens viktigaste uppgift anses vara att ställa upp regler för hur den avlidnes egendom ska fördelas. Dessa regler bör därför förankras i den allmänna rättsuppfattningen. Principer för hur kvarlåtenskap ska fördelas har länge diskuterats bland rättsfilosofier och den vanliga uppfattningen är att fördelningen bör ske som om arvlåtaren själv hade upprättat ett testamente. Arvsrätten grundar sig således i en presumtion om arvlåtarens vilja.⁵⁴

Att arvlåtaren skall ha rätt att förfoga över sin egendom är förknippat med den enskilda äganderätten. Vissa anser att det finns en skillnad mellan dispositionsrätten i livet och efter döden. Andra menar att äganderätten inte kan vara fullständig om det görs skillnad mellan att disponera över egendom i livet och disponera över den för dödsfalls skull. En gåva är lika väsentlig som att byta eller sälja egendom inom äganderätten och testamente är just en rätt att genom gåva disponera över sin egendom. En oinskränkt testamentsrätt kräver dock en starkt individualistisk syn på egendom. Testamentsrätten anses åtminstone vara nödvändig som ett komplement till arvsrätten.⁵⁵

Om arvlåtaren själv önskar förfoga över sin kvarlåtenskap eller del av den har denne alltså möjlighet att upprätta ett testamente. Arvlåtaren benämns då testator och recipienten testamentstagare. Testamentet är en strikt personlig rättshandling och får inte upprättas av någon annan, varken god man eller förvaltare. Av stor vikt för testamentets giltighet är formkraven i ärvdabalkens tionde kapitel och testamente är den enda godtagna allmänna formen av dödsrättshandling i svensk rätt. Ett bindande avtal mellan arvlåtaren och annan gällande successionsrätt är således ogiltigt. Ogiltig är även en utfästelse om gåva som inte kan göras gällande under givarens

⁵² Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 51f

⁵³ Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 57

⁵⁴ Boström, *Tolkning av testamente*, s 100

⁵⁵ Boström, *Tolkning av testamente*, s 102f

livstid om formkraven för testamente inte är uppfyllda. (17 kap 3 § ÄB). Testamentsrätten bygger på att testamentet anses vara ett uttryck för den individuella testatorns yttersta vilja.⁵⁶

Även om testationsfriheten i svensk rätt är stark är den alltså inte obegränsad. Är testatorn gift kan endast dennes kvarlåtenskap omfattas av testamentet med undantag för basbeloppsregeln till förmån för den efterlevande maken enligt 3 kap. 1 § st. 2 ÄB. Testationsfriheten är vidare begränsad av bröstarvingars rätt till laglott enligt 7 kap. ÄB. Ett testamente är också utan verkan om testamentstagaren inte *är född vid testators död eller då är avlad och sedermera födes med liv* enligt 9 kap. 2 § ÄB. Naturligtvis är ett testamente ogiltigt om det strider mot gällande lag.⁵⁷

Arvlåtaren kan i livet, genom gåvor fördela sin egendom, men då lagstiftaren avser att skapa viss rättvisa mellan arvingar innehåller ärvdabalken därför regler om förskott på arv. Alla gåvor en arvlåtare ger till en arvinge betraktas dock inte som förskott på arv utan har arvlåtaren uttryckt att gåvan inte är ett förskott ska detta också respekteras. Saknas sådan avsikt från arvlåtaren, är presumtionen att gåvor till bröstarvingar betraktas som förskott medan presumtionen är den motsatta gällande gåvor till annan arvinge enligt 6 kap. 1 § 1 st. ÄB.⁵⁸

Det förstärkta laglottsskyddet i 7 kap. 4 § ÄB tar dock ingen hänsyn till arvlåtarens eventuella viljeyttring utan verkar oberoende av förskottsreglerna. Paragrafen gäller även gåvor till andra än arvingar, men för att regeln ska bli tillämplig måste gåvan vara given *under sådana omständigheter eller på sådana villkor att gåvan till syftet är att likställa med testamente*.⁵⁹

3.4 Laglotten i Norden

Ett laglotsintitut återfinns i alla de nordiska länderna, i Norge benämns den plikt-del och i Danmark tvangsarv. I dansk, finsk och svensk rätt utgör laglotten hälften av arvslotten, medan den är två tredjedelar av arvlåtarens nettoförmögenhet enligt isländsk och norsk rätt. I Norge är laglotten begränsad till 1 miljon norska kronor för bröstarvingar och 200 000 norska kronor för arvlåtarens barnbarn.⁶⁰

I dansk och norsk rätt finns också en särskild rätt s.k. forlodsrett. Rätten innebär att arvlåtarens barn utöver sin laglott har rätt till ett belopp som ska täcka behovet av underhåll och utbildning till dess barnet fyller 21 år.

⁵⁶ Agell, *Testamentsrätt*, s 11f

⁵⁷ Agell, *Testamentsrätt*, s 13

⁵⁸ Saldeen, *Arvsrätt*, s 99

⁵⁹ Saldeen, *Arvsrätt*, s 116

⁶⁰ Lødrup, *Äktenskapsrätten och successionsrätten i den fem nordiska länderna*, s 39

I Norge, men inte i Danmark finns även en ”forloddsrett” för barn som bor hemma och gjort ”särskilt mycket för arvlåtaren”.⁶¹

En annan skillnad mellan de nordiska länderna är att laglotten i svensk och finsk rätt inte är bunden till specifik egendom utan utgör endast ett belopp. Om exempelvis viss egendom skulle kränka laglotten kan en bröstarvinge kompenseras för värdet av egendomen. I dansk, norsk och isländsk rätt måste egendomen i dessa fall återbäras och testamentstagaren kan således inte kräva den mot att betala mellanskillnaden i kontanter.⁶²

⁶¹ Lødrup, *Äktenskapsrätten och successionsrätten i den fem nordiska länderna*, s 39

⁶² Lødrup, *Äktenskapsrätten och successionsrätten i den fem nordiska länderna*, s 40

4 Laglotten i ett modernt samhälle

Normer förekommer i alla samhällen och förändras med tiden i takt med samhällsutvecklingen.⁶³ För att belysa den konflikt det arvsrättsliga skyddet skapar mellan arvlåtarens enskilda äganderätt och bröstarvingens rätt till laglott, följer nedan en genomgång av de normer och normativa grundmönster som ligger till grund för synen på den legala arvsrätten kontra arvlåtarens yttersta vilja. Detta för att bättre förstå varför lagstiftningen ser ut som den gör idag och huruvida den är anpassad till ett modernt samhälle.

Rätt till en avlidens kvarlåtenskap grundas som tidigare nämnts antingen på legal arvsrätt enligt den germanska rätten eller på den avlidnes yttersta vilja enligt den romerska rätten. Vilken grund som anses som den normala skiljer sig inom olika rättssystem. I de flesta rättsordningar har det sedan långt tillbaka inrymts en laglottsrätt till förmån för de legala arvingarna. Såvida inte särskild grund förelåg, utgick man även i den romerska rätten från att en arvlåtare som valt att utesluta sin närmaste genom testamente inte kunde vara vid sina sinnens fulla bruk.⁶⁴

I svensk rätt har arv sedan laglotten infördes, varit den primära successionsformen och således har testamentet ansetts som ett undantag.⁶⁵ Syftet var och är fortfarande enligt familjelagssakkunniga, dels att säkra en del av den avlidnes kvarlåtenskap åt bröstarvingarna och dels skapa viss rättvisa dem emellan. Detta för att det anses naturligt och följdriktigt då arvsrätten grundar sig på ättgemenskapen.⁶⁶

4.1 Den allmänna rättsuppfattningen

Även om alla normer inte blir rättsregler är rätten ett medvetet skapat normsystem. Politikernas syn på en viss fråga slås fast genom rättsregler som antas i det politiska systemet. Rätten i form av lagstiftningen blir således politikernas uttrycksmedel.⁶⁷ Inom arvsrätten precis som inom alla rättsområden är det en fördel om dessa rättsregler också harmoniserar med den allmänna rättsuppfattningen.⁶⁸ Rättsregler inom den sociala dimensionen är enligt Anna Christensen vanligtvis en kodifiering av de moraliska sedvänjor som grundats i samhället.⁶⁹ Även om den allmänna rättsuppfattningen som rättskälla är omdiskuterad, bör alltså någon form av

⁶³ Hydén, *Normvetenskap*, s 277

⁶⁴ SOU 1925:43 s 289 f

⁶⁵ SOU 1925:43 s 299

⁶⁶ SOU 1981:85 s 207

⁶⁷ Hydén, *Normvetenskap*, s 134

⁶⁸ Boström, *Tolkning av testamente*, s 104

⁶⁹ Hydén, *Normvetenskap*, s 219 f

allmänt rättsmedvetande finnas representerat i lagstiftningen. Med allmänt rättsmedvetande menas att ett visst kollektiv delar uppfattning i vissa rättsliga frågor, vilket innebär att det existerar en allmän åsikt om hur rätten bör vara utformad. Denna allmänna åsikt kan sedan vara vägledande vid argumentationer i förarbeten och praxis.⁷⁰ Lagberedningen uttrycker exempelvis att som grund vid tolkning av testamente bör vad som kan antas genomsnittligt sett bäst motsvara en testators önsknings beaktas.⁷¹ Till skillnad från normer i allmänhet hanteras rättsreglerna endast av en specifik grupp, juristerna.⁷²

4.2 Normativa grundmönster

Normer har till uppgift att förstärka vissa beteenden och hindra andra. Genom att avvikelser från dessa beteenden leder till någon typ av sanktion, skapas således ett allmänt önskvärt handlande, en form av social anpassning. En norm definieras som en standard. Denna standard delas av människor i en social grupp och anses av majoriteten vara det valigaste sättet att handla.⁷³

Ett normativt grundmönster är ett mönster med en normativ förankring i samhället. Sådana mönster kan man urskilja i ett rättssystem och dessa återkommer i olika sammanhang samt har viss konstans.⁷⁴ Normativa grundmönster fungerar som poler i ett socialt fält där de attraherar eller repellerar olika rättsregler med varierande styrka. Var i detta fält en specifik rättsregel hamnar påverkas alltså av dragningskraften som verkar vid en viss angiven tidpunkt och kan således förändras beroende av hur samhället utvecklas. Flera grundmönster kan verka samtidigt i ett socialt fält, vilket också är vanligt inom juridiken.⁷⁵

Anna Christensen beskriver två normativa grundmönster, ”Skydd för etablerad position” och ”det marknadsfunktionella mönstret” vilka uppträder som två poler i det familjerättsliga fältet.⁷⁶ Dragningskraften hos de olika polerna avgör alltså var i fältet en viss rättslig reglering hamnar och detta är ytterst relaterat till samhällets utveckling och dess förhållanden.⁷⁷ Detta kan exemplifieras genom äganderätten, vilken förr var betydligt mer konservativ. En arvlåtars äganderätt i sitt jordbruk innebar att denne hade rätt att besitta och bruka sin egendom, men var sedan tvungen att överlämna den till sina arvingar enligt dåvarande rättsregler.⁷⁸

⁷⁰ Boström, *Tolkning av testamente*, s 91 ff

⁷¹ SOU 1929:22 s 207

⁷² Hydén, *Normvetenskap*, s 129

⁷³ Hydén, *Normvetenskap*, s 97 ff

⁷⁴ Christensen, Anna, *Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster*, *Tidskrift för rettsvetenskap*, 4/96, s. 525 ff

⁷⁵ Hydén, *Normvetenskap*, s 220

⁷⁶ Hydén, *Normvetenskap*, s 221

⁷⁷ Ryrstedt, *Bodelning och bostad, Ekonomisk självständighet eller gemenskap*, s 400

⁷⁸ Hydén, *Normvetenskap*, s 223 f

Inskränkningar i äganderätten sker således genom intervenerande regler till förmån för skyddet för etablerad position, vilket resulterar i att dessa två normativa grundmönster kan existera tillsammans i det sociala fältet.⁷⁹ Dessa normativa poler drar sedan till sig eller stöter ifrån sig de rättsliga reglerna i takt med att samhället utvecklas.⁸⁰

För att laglotsregleringen ska anses berättigad i ett modernt samhälle bör den alltså spegla dragningskrafterna de normativa grundmönstren utövar på det sociala fält som existerar idag.

Jag har i detta arbete valt att använda mig av de normativa grundmönstren *individuell äganderätt* som är en del av det marknadsfunktionella mönstret och *blodbandsgemenskap* som får representera en bröstarvinges tillhörighet till föräldern. Det senare kan sägas utgöra en del av Anna Christensens normativa grundmönster skydd för etablerad position. Dessa två poler beskriver just den konflikt jag undersöker mellan arvlåtarens enskilda äganderätt och bröstarvingens rätt till laglott.

4.3 Blodbandsgemenskap

Att arvsrätten är uppbyggd på släktskapet beror på att familjen sedan långt tillbaka ansetts vara samhällets minsta ekonomiska enhet.⁸¹ Släktskapet grundar således en ekonomisk och social samhörighet mellan en arvlåtare och dennes arvingar. Denna samhörighet växer ju närmare skyldskapen är varför en bröstarvinges arvsrätt alltid bör vara starkast.⁸²

Sannolikt känner människor i allmänhet viss kärlek till sina släktingar och i synnerhet till sina närmaste. I de fall testamente saknas önskar de flesta arvlåtare att deras kvarlåtenskap ska tillfalla släktingar framför staten. Släktbanden binder släktingarna samman och starkast är oftast banden mellan föräldrar och barn. En arvsrätt uppbyggd på släktskap känns därför naturligt och skapar en kontinuitet mellan generationerna. Vid sidan av släktskapet har äktenskapet varit en av de grundstenar som arvsrätten byggts upp kring vilket antyder att arvsreglerna torde vara förankrade i den allmänna rättsuppfattningen.⁸³

Det biologiska blodbandet som argument tillämpades när den legala arvsrätten skulle utvidgas till att innefatta även utomäktenskapliga barn. De sakkunniga ansåg det som stötande att barn i modern tid (1950-talet) hade olika arvsrättslig ställning beroende på om de var födda inom eller utom äktenskapet. En vidgad arvsrätt skulle främja att utomäktenskapliga barn blev socialt jämbördiga med barn i äktenskap. Som argument framförde de

⁷⁹ Hydén, *Normvetenskap*, s 226

⁸⁰ Hydén, *Normvetenskap*, s 252

⁸¹ Boström, *Tolkning av testamente*, s 98 f

⁸² SOU 1925:43 s 299

⁸³ Boström, *Tolkning av testamente*, s 100 f

sakkunniga att själva skyldskapsförhållandet i vissa fall väger så tungt det bör berättiga barn arv även om barnet helt saknar ekonomisk och social samhörighet med exempelvis fadern. Om man däremot vände på det skulle fadern i ett sådant fall inte ärva barnet på grund av skyldskapsförhållandet utan där skulle den sociala och ekonomiska samhörigheten med modern väga tyngre.⁸⁴

Samhörigheten blir som tidigare nämnts svagare ju avlägsnare skyldskapen är.⁸⁵ I takt med att samhället i form av staten har tagit över allt fler uppgifter som tidigare legat på släkten, har samhörigheten både på ett ekonomiskt- och ett socialt plan inom släkten minskat. Samhälls- och rättsutvecklingen har medfört att släkten alltmer förlorat i betydelse till förmån för individen och familjen.⁸⁶

För att återvända till det biologiska blodsbandet så har varje barn enligt artikel 7 i Barnkonventionen rätt att så långt det är möjligt få vetskap om sina biologiska föräldrar. Detta berör främst adopterade barn, men blir aktuellt också för barn som kommit till genom så kallad assisterad befruktning. I Sverige väger ett barns intresse av att få vetskap om sina genetiska föräldrar tyngre än den sekretess som ska skydda en spermadonators identitet. Ett barn kan alltså ha en tillhörighet till genetiska, biologiska och sociala föräldrar.⁸⁷

Barnets relation till föräldrarna är i vårt samhälle helt centralt och oavsett typ av föräldraskap väger således ett barns behov av få sin tillhörighet till föräldern bekräftad tungt i förhållande till den individuella äganderätten.⁸⁸

4.4 Individuell äganderätt

Den privata äganderätten anses som den direkta orsaken till att ett arvsrättsligt regelsystem behövs. Regler för hur den avlidnes kvarlåtenskap bör fördelas hade varit överflödiga i ett samhälle där familjen tillsammans ägde egendomen.⁸⁹ Testationsfriheten kan enligt Anders Agell ses som en förlängning av den privata äganderätten.⁹⁰

En äganderätt är inte absolut och innebär aldrig en obegränsad förfoganderätt för ägaren. Även om äganderätten skyddas i 2 kap. 15 § RF finns det, för att tillgodose angelägna allmänna intressen, en möjlighet att göra inskränkningar i den. Artikel 1 i Europakonventionens första tilläggsprotokoll innehåller en liknande reglering. Vad gäller testationsfriheten har den sedan testamentets införande i svensk rätt

⁸⁴ SOU 1954:6 s 88 f

⁸⁵ SOU 1925:43 s 299

⁸⁶ SOU 1925:43 s 107

⁸⁷ SOU 1997:116 s 212 f

⁸⁸ Boström & Strömberg, *Laglotten – ett irrationellt inslag i svensk rätt*, s 255 f

⁸⁹ Boström, *Tolkning av testamente*, s 99 f

⁹⁰ Agell, *Testamentsrätt*, s 15

successivt utvidgats och har aldrig varit större än den är idag.⁹¹ Arvlåtarens intresse av att förfoga över sin kvarlåtenskap genom testamente tillgodoses genom att laglotten dels gäller endast till förmån för bröstarvingar, dels utgörs den endast av halva arvslotten.⁹²

Inom de flesta rättsordningar har det sedan långt tillbaka existerat en laglottsrätt till förmån för de legala arvingarna.⁹³ Huruvida laglotten skulle utgöra en otillåten inskränkning i äganderätten har aldrig prövats och laglotsregleringen kan därför heller inte sägas strida mot det gällande äganderättsskyddet. Även ur ett allmänt normativt perspektiv finns det sannolikt inget utrymme för en oinskränkt förfoganderätt av privat egendom.⁹⁴

Om en inskränkning i testationsfriheten får stå tillbaka till förmån för barnets behov av att få sin tillhörighet till föräldern bekräftad bör rimligtvis alla barn få lika mycket av denna bekräftelse.⁹⁵

⁹¹ Boström & Strömberg, *Laglotten – ett irrationellt inslag i svensk rätt*, s 251

⁹² SOU 1981:85, s 207

⁹³ SOU 1925:43, s 289

⁹⁴ Boström & Strömberg, *Laglotten – ett irrationellt inslag i svensk rätt*, s 251ff

⁹⁵ Boström & Strömberg, *Laglotten – ett irrationellt inslag i svensk rätt*, s 256

5 Analys

Det svenska samhället bestod förr i tiden till största del av självvägande bönder. Jorden hade således en avgörande betydelse och släktens välstånd var därför beroende av att gårdarna och viss egendom inte kunde testamenteras bort. Något socialförsäkringssystem som annars skulle garanterade viss försörjning saknades så det fanns starka skäl att ge den avlidnes bröstarvingar ett skydd i form av en laglott. Idag ser samhället väldigt annorlunda ut och laglotsreglerna kan därför ifrågasättas. Anders Eriksson, tidigare rättschef i Justitiedepartementet, anser att staten inte bör begränsa en arvlåtares möjlighet att bestämma över sin kvarlåtenskap.⁹⁶

Varför är det då skillnad i att disponera över egendom i livet och disponera över den för dödsfalls skull? Svaret på den frågan ligger sannolikt i blodsbandsgemenskapen. I och med införandet av testamentet blev den individuella äganderätten en motpol till blodsbandsgemenskapen i ett socialt fält där det senare utövade en starkare dragningskraft. Även om den individuella äganderätten har stärkts i takt med samhällsutvecklingen och denna dragkamp blivit jämnare, verkar dock blodsbandsgemenskapen fortfarande vara väl förankrad i det allmänna rättsmedvetandet.

Rätten är inte enbart grundad på allmänna normer utan är ett av juristerna medvetet skapat normsystem.⁹⁷ Om denna yrkesgrupp, som ska vara experter på området, riktar skarp kritik mot laglotten finns, det all anledning att undersöka huruvida ett upphävande av laglottssystemet kan vara motiverat.

5.1 Ett skydd till förmån för bröstarvingar

Redan i början av 1900-talet framfördes argument mot laglotten. Man menade att laglotten i vissa fall innebar en obehörig inskränkning i testationsfriheten och att syftet med en laglott snarare borde vara att tillförsäkra barn en rätt till adekvat utbildning.⁹⁸

I samband med 1987 års reform ansåg familjelagssakunniga att det var hög tid att avskaffa laglotten och ett förslag om upphävande av laglottssystemet lades fram. Argumenten var att det inte längre förelåg ett sådant beroende av försörjning av föräldrarna som det gjorde när laglotten infördes. Arvtagaren är nuförtiden i regel vuxen och har således en egen ekonomi. Till underåriga barn utgår barnpensioner och det finns gott alternativa försäkringsskydd. Även om laglotten i en del fall kan underlätta försörjningen är barnkullarna generellt mindre idag och därmed blir således arvslotterna större. Det är

⁹⁶ Eriksson, Arv och testamente, s 180 f

⁹⁷ Hydén, Normvetenskap, s 129 ff

⁹⁸ SOU 1981:85, s 208

vidare sällsynt att arvlåtaren upprättar testamente till förmån för utomstående varför laglotten fungerar mer som en spärr mot förordnanden till en efterlevande make. Syftet med att säkra en del av kvarlåtenskapen åt bröstarvingarna verkade således ha spelat ut sin roll.⁹⁹

I stället för att avskaffa laglotten tillerkändes den efterlevande maken genom 3:1 st.1 ÄB en legal arvsrätt före de gemensamma bröstarvingarna och fick på så sätt en betydligt starkare ställning än tidigare. Lagen gör alltså en väsentlig skillnad mellan bröstarvingar och särkullbarn. Särkullbarnens rätt att omedelbart få ut sitt arv kan därför fortfarande utgöra ett hinder mot den efterlevande makens intresse av att kunna sitta i orubbat bo. Samtidigt förlorar bröstarvingarna delvis det skyddet laglotten var tänkt att ge dem.¹⁰⁰

Ser man till resultatet av reformen känns det snarare som att lagstiftaren lade första förband på laglotten än att den anpassades till ett modernare samhälle. Huruvida ett avskaffande hade varit en bättre lösning kan diskuteras, istället skulle nog lagstiftaren strävat efter ett i grunden omarbetat regelsystemet.

5.2 Rättvisa mellan bröstarvinar

Rättvisa har ofta varit av stor betydelse vid förändringar i svensk rätt och ett avgörande skäl till att exempelvis kvinnor och män gavs lika arvsrätt.¹⁰¹ En av fördelarna med laglotten är att den motverkar att testationsfriheten utnyttjas som påtryckningsmedel, alltså att arvlåtaren i annat fall kunnat hota med att göra ett barn arvlöst för att få sin vilja igenom. Den rättvisa mellan bröstarvingar som eftersträvas genom laglottens begränsning av testationsfriheten, framstår dock som något ofullständig, i de fall en arvlåtare maximalt valt att gynna ett barn.¹⁰²

I förslaget att avskaffa laglotten ansåg familjelagssakunniga dock att särkullbarn kunde påverkas negativt av detta genom att den avlidne kan komma att gynna sin sista familj framför barn från tidigare förhållanden. Denna problematik uppstår också i det fallet särkullbarn skulle ges en uppskjuten arvsrätt till förmån för den efterlevande maken (vilket infördes för gemensamma bröstarvingar). Detta ansågs kunna vägas upp av att behovet av testamente till efterlevande make skulle minska om laglotten avskaffades. Risken att ett barn blir arvlöst kvarstår förvisso, men det blir en risk som gäller alla barn och således förblir alla barn likaberättigade i förhållande till sina föräldrar. Man menade också att skillnaden mellan gemensamma barn och särkullbarn var något som långsamt minskade i takt med samhällsutvecklingen och förmodligen helt skulle försvinna allt eftersom nya familjekonstellationer bildades.¹⁰³

⁹⁹ SOU 1981:85, s 208

¹⁰⁰ Walin, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1*, s 49 och 201 f

¹⁰¹ Boström, *Tolkning av testamente*, s 101

¹⁰² SOU 1981:85, s 209

¹⁰³ SOU 1981:85, s 209 f

Ett avskaffande av laglotten hade inneburit en direkt försvagning av bröstarvingars ställning, vilka således skulle hamnat i samma läge som den efterlevande maken i de fall arvlåtaren valt att testamentera kvarlåtenskapen till någon utomstående.¹⁰⁴

Skälen till att laglotten slutligen behölls var framför allt att motverka ett missgynnande av särkullbarn som sannolikt skulle uppstå vid ett avskaffande, men man framhöll även vikten av att bevara en nordisk rättslikhet på området.¹⁰⁵

Att sträva efter nordisk rättslikhet är i sig inget negativt, men i ljuset av att förslaget gällande en nordisk lagharmonisering på familjerättens område inte fick någon större genomslagskraft, kan argumentet knappast anses vara fällande i frågan om laglottens bevarande. Vad gäller missgynnande av särkullbarn finns det, om arvlåtaren har sådan avsikt, redan gott om möjligheter med lagstiftning som den ser ut idag.¹⁰⁶

5.3 Ekonomisk och social samhörighet

Laglottens funktion i dagens samhälle anses ligga mer på ett känslomässigt plan och handlar kanske mest om att ett barn inte ska behöva uppleva en känsla av att bli utesluten från arvet.¹⁰⁷ En känsla som rimligtvis grundas på den ekonomiska och sociala samhörighet som finns mellan barn och föräldrar, vilken tillsammans den släktskapsbundna tillhörigheten bildar en solid enhet. En enhet eller kärna som alltså fortfarande har en betydande roll i dagens samhälle.

Denna ekonomiska och sociala samhörighet diskuteras i rättsfallet NJA 1997 s. 645. En kvinna väckte talan om hävande av faderskap efter att hon i egenskap av bröstarvinge tagit arv efter just den fadern. Efter att tingsrätten förklarat att den avlidne inte var far till kvinnan krävde den avlidnes övriga barn att få tillbaka den del av arvet som tidigare tilldelats kvinnan. Högsta domstolen ansåg trots att faderskapspresumtionen var upphävd att arvskiftet ändå var giltigt. HD menade att det annars skulle leda till en besvärande rättsosäkerhet om arvskiftet hade förklarats ogiltigt. Vidare menade HD att en sådan dom i förlängningen kan leda till att barn som tagit arv med stöd av faderskapspresumtion får mindre intresse att söka sitt biologiska ursprung.¹⁰⁸

Anders Agell anser att högsta domstolens lösning var direkt olämplig och måste bero på att man inte förstod hur problemet skulle angripas. Reglerna i 2 kap. ÄB bygger helt och hållet på ett biologiskt släktskap och ett presumerat faderskap bygger på en förutsättning att sådant släktskap

¹⁰⁴ SOU 1981:85, s 211

¹⁰⁵ Prop. 1986/87:1, s 80

¹⁰⁶ Brattström, *Rätt arv, fördelning av kvarlåtenskap*, s 200

¹⁰⁷ SOU 1981:85, s 208

¹⁰⁸ NJA 1997 s 645

föreligger. Den direkta följden av ett upphävt faderskap är att arvsrätten kopplat till detta faderskap då omedelbart försvinner. Arvskiftet i sig har ingen självständig betydelse för uppkomsten av arvsrätten utan har enbart betydelse för själva fördelningen av kvarlåtenskapen.¹⁰⁹

Även om domen kan diskuteras och Agells bedömning framstår som korrekt, i alla fall väldigt logisk, är det intressant att HD tar upp barns behov av få sin tillhörighet till föräldern bekräftad. Frågan är om inte det biologiska släktskapet sakta börjar innefattas i ett mer vidsträckt samhörighetsbegrepp.

Lagloten blir ofta kritiserad för att vara föråldrad. Samhället har förvisso förändrats sedan lagloten infördes, exempelvis var medelåldern under 1920-talet knappt 60 år och idag är den strax över 80 år. Betydligt fler äktenskap upplöses och familjekonstellationerna är idag många. Vilken familj lagstiftningen ska skydda och förhålla sig till kan vara svårt att avgöra. Det kan röra sig om särbor, ombildade familjer med bonusbarn, sambor med särkullbarn eller regnbågsfamiljer o.s.v. Trots att samhället och familjen inte alls är densamma idag som när lagstiftningen infördes används fortfarande samma regler.¹¹⁰

Alla dessa familjekonstellationer kan väl samlas under blodsbandgemenskapen och inget hindrar att lagstiftningen förhåller sig till själva relationen mellan ett barn och dennes förälder oavsett hur barnet faktiskt kommit till. Utformningen av en sådan lagstiftning kan möjligen bli komplicerad, men knappast omöjlig.

¹⁰⁹ Agell, Verkan av arvskifte när faderskapspresumtion senare blivit hävd. Ett av många tänkbara fall då deltagarkretsen vid arvskifte inte överensstämmer med senare klarlagda förhållanden, JT 1997-98, s 1140 ff

¹¹⁰ Brattström, *Rätt arv, fördelning av kvarlåtenskap*, s 197 f

6 Slutsats

Juridiken utgår från vad som är rätt eller fel med hänsyn till ett givet regelsystem.¹¹¹ De rättsliga reglerna bygger på de sociala, ekonomiska och politiska normer som styr handlingssystemet i samhället. Rätten kompletterar även dessa handlingssystem genom att skapa egna normer för att exempelvis förstärka vissa rättsregler. Denna uppbyggnad leder till långsamma förändringar och ger rätten en nödvändig stabilitet.¹¹²

Laglotsregleringen är ett tydligt tecken på denna stabilitet. Att den sedan är djupt förankrad i det allmänna rättsmedvetandet bidrar till att den sannolikt alltid kommer att vara motiverad så länge människan lever i familjekonstellationer. Historiskt sett har visserligen släkten som enhet minskat kraftigt i betydelse, men familjens ställning måste fortfarande anses som mycket stark, om än på ett mer känslomässigt plan idag.

Det innebär för den skulle inte att förutsättningar för ett avskaffande av laglotten saknas. Det framstår snarare som att det allmänna vill bevara laglotten medan rätten försöker skapa egna normer för att upphäva den. Än så länge är laglotten fast förankrad i samhället och ur ett allmänt perspektiv kan möjligen ett avskaffande ses som enskilda individers möjlighet att flytta egendoms massa, vilket i vår familjebundna tradition kan framstå som främmande.

Kritiken att laglotten spelat ut sin roll och anses vara föråldrad är till viss del befogad, regleringen har ju varit nästan oförändrad sedan den infördes 1857. Även om tradition sällan utgör ett hållbart argument för att behålla en lagreglering vilar laglotten på en starkt traditionsbunden grund. Som institut har laglotten funnits väldigt längre och finns som sagt fortfarande representerad i de allra flesta rättsordningar. Trots att lagstiftningen anses vara föråldrad verkar den idag harmonisera med samhällets syn på familjebanden precis som den tidigare gjort under historiens gång.

Det har även framförts kritik mot att laglotten skyddar barn som missköter sig och verkligen inte förtjänar arv. Att arv till sin natur är en gåva och som ingen ska tvingas lämna genom lag.¹¹³ Det måste således bli arvlåtaren som bedömer vem som ”förtjänar” sitt arv. Vad är då att missköta sig? Svante Thorsell ger i artikeln exempel på ”en knarkande dotter i Nepal”. Vem bär i sådant fall ansvaret för att dottern hamnade i ett drogmissbruk, är det dottern, samhället eller kanske rent av föräldrarna? Är det värt risken att arvlåtare börjar använda sin testationsfrihet som påtryckningsmedel? Självklart finns det säkert fall som kan berättiga att göra någon arvslös, men dessa fall är sannolikt sällsynta och viss reglering finns redan i ärvdabalkens 15 kap. Möjligen kan detta kapitel utökas eller omarbetas.

¹¹¹ Hydén, *Normvetenskap*, s 14

¹¹² Hydén, *Normvetenskap*, s 253 f

¹¹³ Thorsell, *Dags att Sverige avskaffar bröstarvingars rätt till arv*, DN 2012-01-31

Även om den individuella äganderätten i dessa fall handlar om möjligheten att fritt förfoga över sin egendom och att de flesta sannolikt kommer att låta sina barn ärva före någon utomstående riskerar ändå normändringen i sin yttersta form att på sikt förvandla det sociala fältet till ett kyligt landskap där det individuella ägandet reglerar ensamt och familjebanden långsamt försvagas.

Att modernisera utformningen av regleringen skulle däremot vara ett rimligt alternativ och möjligen också minska kritiken mot den. Som tidigare nämnts så ökar antalet skilsmässor och sedan 1978 separerar mer än 20 000 par per år.¹¹⁴ Detta borde rimligtvis innebära många särkullbarn och mot bakgrund av det och att det idag finns många olika familjekonstellationer bör det vara motiverat att den efterlevande maken ska ärva även före särkullbarn enligt samma princip som gäller för de gemensamma bröstarvingarna idag.

Normer har som tidigare nämnts till uppgift att förstärka vissa beteenden och hindra andra. Genom att inskränkningen i testationsfriheten symboliserar en sanktion när en arvlätare avser att göra ett barn arvslöst förstärks idén om familjen som samhällets minsta ekonomiska enhet.

Den individuella äganderätten har med tiden vuxit sig starkare medan släktens betydelse således har minskat. Även om staten tagit över mycket av det ansvar som tidigare låg på släkten kan familjen på samma sätt sägas bevarat den starka känslan av samhörighet som alltid funnits inom släkten. Ett väl fungerande samhälle mår sällan bra av monopol utan i ett modernt socialt fält bör individuell äganderätt och blodsbandsgemenskap kunna existera sida vid sida och skapa en praktisk balans. Även om vågskålen kan tippa åt ena eller andra hållet tror jag inte att något av dessa normativa grundmönster kommer att fullständigt dominera i framtiden.

Det finns således starka argument både för och emot ett avskaffande av laglotsregleringen, men även bortsett dessa ställningstaganden kan laglotten knappast sägas ha spelat ut sin roll utan måste sägas vara berättigad även i ett modernt samhälle.

¹¹⁴ http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Skilsmassor-vanliga-efter-nagra-ar/

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1986/87:1 Regeringens proposition om äktenskapsbalk m.m.

SOU 1925:43 Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken II, Förslag till Lag om arv m.m.

SOU 1929:22 Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III, Förslag till Lag om testamente m.m.

SOU 1954:6 Ärvdabalk, Förslag av ärvdabalkssakkunniga

SOU 1981:85 Äktenskapsbalk, Förslag av familjelagssakkunniga

SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet, FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige

Litteratur

Agell, Anders, *Testamentsrätt*, 3:e uppl., Iustus Förlag AB, Uppsala 2003

Boström, Viola, *Tolkning av testamente*, Juridiska institutionens skriftserie, no 7/2003

Brattström, Margareta och Singer, Anna, *Rätt arv, Fördelning av kvarlåtenskap*, 4:e uppl., Iustus Förlag AB, Uppsala 2015

Eriksson, Anders, *Arv och testamente*, Thomson Förlag AB, Stockholm 2008

Hafström, Gerhard, *Den svenska familjerättens historia*, 9:e uppl., Juridiska föreningen i Lund, tredje tryckningen, Lund 1978

Hydén, Håkan, *Normvetenskap*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Lund 2002

Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, 5:e uppl., Liber AB, Egypten 2011

Lødrup, Peter, Agell, Anders, *Äktenskapsrätten och successionsrätten i den fem nordiska länderna*, Nordiska ministerrådet, Århus 2002

Peczenik, Alexander, *Juridikens teori och metod*, Fritzes Förlag AB, Göteborg 1995

Ryrstedt, Eva, *Bodelning och bostad, Ekonomisk självständighet eller gemenskap*, Juristförlaget i Lund, Lund 1998

Saldeen, Åke, *Arvsrätt*, 3:e uppl., Iustus Förlag AB, Uppsala 2006

Walén, Gösta, *Kommentar till Ärvdabalken, Del 1 (1-17 Kap.)*, 6:e uppl., Norstedts Juridik AB, Vällingby 2008

Tidsskrifter

Agell, Anders, *Verkan av arvsifte när faderskapspresumtion senare blivit hävd. Ett av många tänkbara fall då deltagarkretsen vid arvsifte inte överensstämmer med senare klarlagda förhållanden.*, JT 1997-98

Boström, Viola och Strömberg, Bertil, *Laglotten – ett irrationellt inslag i svensk rätt*, JT 2012-13

Christensen, Anna, *Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster*, Tidskrift för rettsvetenskap 1996

Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004

Internetkällor

Statistik över skilsmässor, SCB 2015-05-07 <http://www.scb.se/sv/Hitta-statistik/Artiklar/Skilsmassor-vanliga-efter-nagra-ar/> hämtad den 11 juni 2015

Thorsell, Svante, *Dags att Sverige avskaffar bröstärvingars rätt till arv*, DN 2012-01-13 <http://www.dn.se/debatt/dags-att-sverige-avskaffar-brostarvingars-ratt-till-arv/> hämtad den 24 juni 2015

Rättsfallsförteckning

NJA 1997 s. 645